

XALQARO NORDIK UNIVERSITETI

**«O‘ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASINI
AMALGA OSHIRISH YO‘NALISHLARI VA
ISTIQBOLLARI YOSHLAR NIGOHIDA»
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYA**

Toshkent – 2024

<i>Normurodova S.B., Shodmonov R.G'. Til va marketing</i>	166
<i>Odilova D.O., Shodmonov R.G'. East asia counturies languages and cultures .</i>	171
<i>Nabiyeva N.A., Shodmonov R.G'. Til o'qitish usullari; o'rganilayotgan tillarni o'qitish uchun qo'llaniladigan usullar, til o'rganishning foydali tomonlari.....</i>	176
<i>Narzullayeva A.Sh., Shodmonov R.G'. Onlayn til o'rganish platformalari</i>	180
<i>Junaydullaxonova M.A., Shodmonov R.G'. Kitobxonlik va uning mohiyatini anglash</i>	184
<i>Yaxshiboyeva M.B., Shodmonov R.G'. Dunyo tillarining soni va turkiy til</i>	189

II SHUBA

<i>Абдалов А.Б. Роль развития рынка ценных бумаг в дальнейшем повышении инвестиционной привлекательности страны</i>	193
<i>Saidova I.X. Investitsion muhit va uni belgilovchi omillar (kambag'allik darajasi va o'zbekiston sharoitida unga ta'sir qiluvchi omillar.)</i>	199
<i>Sunnatullayeva M.G'. Aholi salomatligini ta'minlash bo'yicha islohotlar - xalq kelajagi uchun poydevor masalalari.....</i>	205
<i>Kenjayev N. Temuriyzoda shohruh mirzo hukumronligi davrida temuriylar saltanatida aholi salomatligini ta'minlash bo'yicha tabobat maktablarining faoliyati.....</i>	208
<i>Атаджанова А.У. Определить концентрированной системы в составе чёрный смородины выращиваемой в хорезмской области.....</i>	211
<i>Mohinur Sh.Sh., Shodmonov R.G'. Alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'limning o'rni.....</i>	213
<i>Sobirjonova D., Shodmonov R.G'. Koxlear implant bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar.....</i>	218
<i>Sayfullayeva F., Shodmonov R.G'. Bolalardagi senzitiv davr va nutq rivojlanishi</i>	222
<i>Xamidullayeva M.J., Shodmonov R.G'. Maxsus pedagogika va uning bo'limlari</i>	226
<i>Alieva F., Shodmonov R.G'. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar</i>	230
<i>Qurbonova K.A., Shodmonov R.G'. Bolalarda musiqani rivojlantirish.....</i>	234
<i>Komilova R.D., Shodmonov R.G'. Harakat tayanch a'zolarida buzilish bo'lgan bolalar</i>	237
<i>Turlibekova O., Shodmonov R.G'. Aqli zaif tushunchasi</i>	242
<i>Abdugafurova A., Shodmonov R.G'. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar....</i>	247
<i>Zayniddinova M.Sh., Shodmonov R.G'. Daun sindromli bolalar</i>	251

Ushbu tekshiruv anketasi yordamida jismoniy nogironligi bo'lgan bolalarning qay tartibda korreksion-pedagogik va rehabilitatsiya ishlarini mujassam holda amalga oshirish yo'llari aniqlanadi.

Xulosam so'nggida shuni aytmoqchimanki, har bir kamchilikni vaqtida bartaraf etmasak, u nuqsonga aylanadi va uning ustida juda ko'p ishlash talab etiladi. Shuning uchun o'zimizga qancha e'tiborli bo'lsak va o'z qadrimizni bilgan kunimizdan boshlab bu kabi nuqsanlar yo bizni yo farzandlarimizni bezovta qilmaydi. Imkonsizlikdan og'irroq dard yo'q, shu bois imkoniyatlarni kengaytirishda davom etishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mo'minova L.R, Harakat tayanch a'zolarida buzilish bo'lgan bolalar haqida ma'ruzasi.
2. <https://clinics.uz/uzb/catalog/medical-centers/rehabilitation>
3. Baxadirova Z.A, ma'ruzalar to'plami
4. <https://daryo.uz/2022/11/28/qibray-va-qarshida-yangi-imkon-reabilitatsiya-markazlariga-ega-mttlar-ishga-tushdi>

AQLI ZAIF TUSHUNCHASI

Turlibekova Ozoda¹

*¹Xalqaro Nordik universiteti
Maxsus pedagogika(logopediya)
1-kurs 1–MP-23 guruh talabasi
ozodaturlibekova80@gmail.com*

Shodmonov Ruslan G'olib o'g'li²

*²Xalqaro Nordik universiteti doktoranti
r.shodmonov@nordicuniversity.org*

Annotatsiya: Ushbu tezis ilgari aqliy zaiflik deb ataladigan aqliy zaiflik tushunchasini va uning oqibatlarini o'rganadi. U aqliy qobiliyatsizlikni aqliy faoliyat va adaptiv xatti-harakatlarda sezilarli cheklovlar bilan tavsiflangan neyrorivojlanish holati sifatida tushunishni o'rganadi. Izoh yanada hurmatli va inklyuziv tilni targ'ib qilish uchun terminologiyaning "aqliy zaiflik" dan "aqliy nogironlik" ga o'tishini ta'kidlaydi.

Tezisdan aqliy zaiflikning turli sabablari, jumladan genetik va atrof-muhit omillari, shuningdek, ushbu populyatsiyada kuzatilgan kognitiv va funktsional qobiliyatlarning keng doirasi muhokama qilinadi. U shaxsning intellektual faoliyati va moslashuvchan xatti-harakatlar darajasini aniqlash uchun ko'p o'lchovli baholash yondashuvining muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Oligofrenopedagogika, egoizm,deletsiya, translokatsiya, fenilketonuriya, galaktozemiya, gistidinamiya, gistinuriya, tirozinemiya, fruktozuriya

Aqli zaif deganda bosh miyaning organik jihatdan jarohatlanishi natijasida psixik, birinchi navbatda intellektual rivojlanishning turg'un pasayishi tushuniladi. Aqli zaif bolalar umum ta'lim maktablari dasturini o'zlashtirishga qodir bo'lmaydilar. Og'ir darajadagi aqli zaif bolalar maktabda bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirib ololmaydilar. Aqliy zaiflik - bu butun ruhiyatning, umuman shaxsning markaziy asab tizimiga barqaror organik shikastlanishi natijasida sifatli o'zgarish. Bu nafaqat rivojlanish, balki hissiyotlar, irodalar, xatti-harakatlar, jismoniy rivojlanishda ham azoblanadigan rivojlanishning atipiyasi. Aqli zaif bolalar bilim qiziqishlarining rivojlanmaganligi bilan ajralib turadi, bu ularning bilimga bo'lgan ehtiyojni his qiladigan oddiy rivojlanayotgan tengdoshlaridan kam ekanligidir. Ular sekinroq sur'atlarga ega va idrokni kam farqlashadi. Aqli zaif bolalarni o'qitishda bu xususiyatlar tan olishning sust sur'atlarida namoyon bo'ladi, shuningdek, o'quvchilar ko'pincha ovozi harflar, so'zlar o'xshash harflar, raqamlar, ob'ektlarni chalkashtirib yuborishadi. Idrok hajmining torayishi ham qayd etilgan. Ushbu toifadagi bolalar umumiy tushunish uchun muhim bo'lgan materialni ko'rmasdan yoki eshitmasdan tomosha qilinayotgan ob'ektning alohida qismlarini eshitishadi. Ta'kidlashning barcha kamchiliklari ushbu jarayonning yetarli emasligi fonida yuzaga keladi. Ularning idrokini boshqarish kerak. Aqli zaif bolalardagi barcha aqliy operatsiyalar yetarli darajada shakllanmagan va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Obektlarni sintez qilish va tahlil qilish qiyin. Ularning alohida qismlarini ob'ektlarga (matnda) ajratib, bolalar ular o'rtasida aloqa o'rnatmaydilar. Obekt va hodisalardagi asosiy narsani ajratib bo'lmaydigan qilib, talabalar qiyosiy tahlil qilish va sintez qilish, muhim bo'lmagan xususiyatlarga asoslanib taqqoslash qiyinlashadi. Aqli zaif odamni fikrlashning o'ziga xos xususiyati tanqidiylik, ularning xatolarini sezmaslik, fikr jarayonlarining faolligi pasayishi, fikrlashning tartibga soluvchi rolining sustligi.

Ushbu bolalardagi xotiraning asosiy jarayonlari ham o'ziga xos xususiyatlarga ega: tashqi, ba'zida tasodifiy seziladigan vizual belgilar yaxshiroq esga olinadi, ichki mantiqiy aloqalarni tanib olish va eslab qolish qiyin kechadi, keyinchalik o'zboshimchalik bilan eslab qolish shakllanadi; og'zaki materialni takrorlashda ko'plab xatolar. Asab tizimining umumiy zaifligi tufayli epizodik unutish xarakterlidir. Aqli zaif bolalarning tasavvurlari parchalangan, noto'g'ri va sxematik.

Nutqning barcha tomonlari azoblanadi: fonetik, leksik, grammatik. Yozuvda turli xil buzilishlar mavjud, o'qish texnikasini o'zlashtirishda qiyinchiliklar mavjud bo'lib, og'zaki muloqotga ehtiyoj kamayadi.

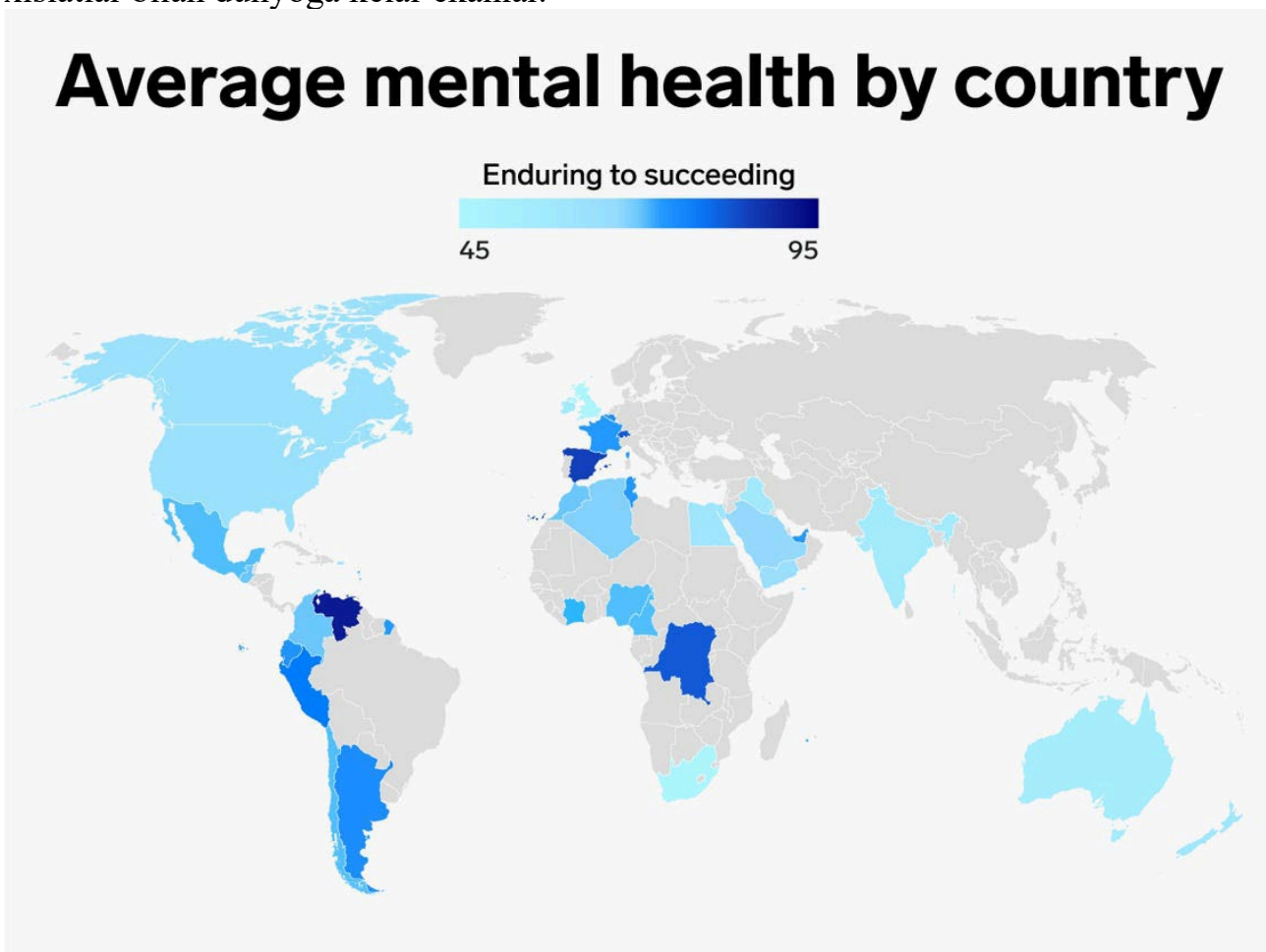
Aqli zaif bolalar odatdagi tengdoshlariga qaraganda ko'proq e'tiborni kamchiliklarini ta'kidladilar: past barqarorlik, diqqatni taqsimlashdagi qiyinchilik, sekin almashtirish. Ixtiyoriy e'tiborning sustligi o'quv jarayonida diqqat ob'ektlarining tez-tez o'zgarib turishi, biron bir ob'ektga yoki faoliyatning bir turiga diqqatni jamlashning mumkin emasligi bilan namoyon bo'ladi.

Hissiy-ixtiyoriy sohasi bir qator xususiyatlarga ega: Tuyg'ularning beqarorligi qayd etilgan. Tajribalar yuzaki, to'satdan hissiy o'zgarishlar holatlari mavjud: yuqori hissiy qo'zg'aluvchanlikdan ma'lum hissiy pasayishga qadar. O'z niyatlari, motivatsiyalari va katta taklifi zaifligi aqliy nogiron bolalarning ixtiyoriy

jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari. Aqli zaif bolalar kuchli iroda kuchini talab qilmaydigan oson usulni afzal ko'rishadi. Shuning uchun ularning faoliyatida ko'pincha taqlid va dürtüsel harakatlar kuzatiladi. Talablarning orqada qolishi tufayli aqliy nogironligi bo'lgan ba'zi talabalar salbiy va o'jarlikni rivojlantiradilar. Aqli zaif o'quvchilarning aqliy jarayonlarining barcha bu xususiyatlari ularning faoliyati yo'nalishiga ta'sir qiladi.

Oligofrenopedagogika — aqli zaif bolalarni tarbiyalash va o'qitish haqidagi fan bo'lib, defektologiyaning bir qismi hisoblanadi. Pedagogikaning umumpedagogik va didaktik tamoyillarini qo'llash aqli zaif bolalar ta'lim-tarbiyasida o'ziga xos xususiyatlar kasb etadi. Ta'limiy materiallarni tanlash, mehnat tayyorgarligini aniqlash, aqli zaif bolalarni jismoniy rivojlantirish ishlari tuzatish mazmunini kasb etishi kerak. Tuzatish (korreksiya) deganda aqli zaif bolalarning jismoniy va ruhiy nuqsonlarini to'g'rilash, yumshatish, hayotga moslashtirish tushuniladi. Tuzatish ishlarida nuqsonli bolaning rivojlanish imkoniyatlariga asoslaniladi.

Aqli zaif bolalarning rivojlanish imkoniyatlari va ularning ijtimoiy mehnatga moslashish masalalari ham o'tkir munozaralarga sabab bo'lgan. Chet el «defektologlarining» ta'kidlashicha, aqli zaif bolalar ongi tashqi olamni aks ettirish sifatida emas, balki ularning ichki nuqsonli holatining aks etishidir. Shu asosda ular aqli zaif bolalarga «axloqiy nuqsonlilik», «axloqsizlik» xosdir, deb tushuntirishga urinadilar. Go'yoki aqli zaif bolalar tug'ma yolg'onchilik, egoizm, qaysarlik kabi xislatlar bilan dunyoga kelar ekanlar.



1-rasm. Dunyo bo'yicha aqli zaiflik o'sishi va pasayish ko'rinishi

Ularning ta'kidlashicha, aqli zaif bolalar rivojlanishga, tuzatilishga imkoniyatlari bo'lmagan nuqsonlilardir. Bunga o'xshash qarama-qarshiliklar, ayniqsa, sobiq tuzumning bolalarning aqliy qobiliyatlarini aniqlash vaqtlarida testlardan noto'g'ri foydalanish natijasida normal bolalarning ko'pchiligi asossiz ravishda yordamchi maktablarga yuborildi. Bu narsa haqiqiy aqli zaif bolalarning ta'lim-tarbiya usullarini, tamoyillarini ishlab chiqishga juda katta salbiy ta'sir etdi. Oligofrenopedagogika nuqsonli shaxs rivojida irsiy omillarga alohida e'tibor beradi. Ammo irsiy, nasliy belgilar shaxsning ijtimoiy mohiyatini belgilamaydi. Bilimlar, axloqiy moyillik, ko'nikma va malakalar xromosomlar orqali nasliy yo'l bilan avloddan avlodga berilmaydi. Balki bular hayot jarayonida orttirilib boriladi. Inson tug'ma tabiiy belgilar bilan unga ta'sir etuvchi holatlarning o'zaro mahsulidir.

Intellectual rivojlanmagan bolalarda ma'rifiy faoliyatni o'rganish ko'nikmalarining etishmasligini ta'kidlab, ularda faoliyatning maqsadga muvofiqligi, o'z faoliyatini mustaqil rejalashtirishda qiyinchiliklar mavjudligini ta'kidlash kerak. Aqli zaif bolalar ishlashni zaruriy yo'naltirmasdan boshlaydilar, asosiy maqsadga yo'naltirmaydilar. Natijada, ular ish paytida, ko'pincha harakatni to'g'ri boshlanganidan uzoqlashadi, ilgari bajarilgan harakatlarga o'tadilar va boshqa vazifani bajarayotganlarini hisobga olmay, ularni o'zgarishsiz qoldiradilar. Maqsaddan chetga chiqish qiyinchiliklar paydo bo'lganda kuzatiladi. Aqli zaif bolalar olingan natijalarni ular oldiga qo'yilgan vazifalar bilan o'zaro bog'lamaydilar va shuning uchun uning echimini to'g'ri baholay olmaydilar. Ularning ishidagi tanqidsizlik bu bolalar faoliyatining o'ziga xos xususiyatidir.

Aqli zaif bolalarning aqliy faoliyatining barcha qayd etilgan xususiyatlari tabiatda turg'undir, chunki ular rivojlanishning turli bosqichlarida (genetik, intrauterin, tug'ruqdan keyingi) organik shikastlanish natijasidir. Biroq, to'g'ri tashkil etilgan tibbiy va pedagogik ta'sir bilan, ushbu toifadagi bolalar rivojlanishida ijobiy dinamika mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Intellectual va rivojlanish nogironligi bo'yicha Amerika assotsiatsiyasi (AAIDD). (2010). Intellectual nogironlik: ta'rifi, tasnifi va qo'llab-quvvatlash tizimlari. Vashington, DC: AAIDD.
2. Schalock, R. L., Borthwick-Duffy, S. A., Bradley, V. J., Buntinx, W. E., Coulter, D. L., Kreyg, E. M., ... & Yeager, M. H. (2010). Intellectual nogironlik: ta'rifi, tasnifi va qo'llab-quvvatlash tizimlari (11-nashr). Vashington, DC: Intellectual va rivojlanish nogironligi bo'yicha Amerika uyushmasi.
3. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (VOZ). (2019). Kasalliklarning xalqaro tasnifi 11-reviziya (ICD-11): Intellectual nogironlik. <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1335269878> dan olindi

4. Amerika Psixiatriya Assotsiatsiyasi (APA). (2013). Ruhiy kasalliklar diagnostikasi va statistik qo'llanmasi (5-nashr). Arlington, VA: Amerika Psixiatriya nashriyoti.
5. Nogironlik, mustaqil hayot va reabilitatsiya tadqiqotlari milliy instituti (NIDILRR). (n.d.). Intellektual nogironlik. <https://www.acl.gov/programs/national-institute-disability-independent-living-and-rehabilitation-research-nidilrr/intellectual-disability> dan olindi
6. Luckasson, R., Coulter, D. L., Polloway, E. A., Reiss, S., Schalock, R. L., Snell, M. E. va Spitalnik, D. M. (2013). Aqliy zaiflik: ta'rifi, tasnifi va qo'llab-quvvatlash tizimlari (12-nashr). Vashington, DC: Intellektual va rivojlanish nogironligi bo'yicha Amerika uyushmasi.
7. Amerika Pediatriya Akademiyasi (AAP). (2019). Intellektual nogironlik. D. K. Stein, C. M. Silverman va A. J. Ferretti (Eds.), AAP rivojlanish va xulq-atvor pediatriyasi (2-nashr, 267-272-betlar). Elk Grove Village, IL: Amerika Pediatriya Akademiyasi.